

Թուոյն չեն հասնիր . և ասոր համար է որ իր թատերերգութիւնները այսչափ երկայն ատենուան մէջ ալ դեռ հաւասարապէս հաճոյ անցած են ամենուն :

Բայց իր ամենէն աւելի մեծ ձիրքը ուրով Նւրոպայի գրեթէ ամէն թատերգական հանձարները կը գերազանցէ՝ մարդկային բարուց ամենասքանչ նկարագրութիւնն է , որով զմարդ՝ ինչպէս որ է իրօք , անանկ կը ձեւացնէ : Ողբերգութիւնները խիստ քննութիւններու տակ ընկան , ու թէպէտ պակասութիւնները ամէնն ալ մեղադրած են , բայց ոչ ոք կրցեր է ժխտել Շէքսպիրի մեծ հանձարոյն ձիրքերն ու առաւելութիւնները :

Շէքսպիրի կատակերգութիւններն ողբերգութեանցը չեն հասնիր . բայց դարձեալ ասոնց մէջ ալ զօրաւոր , ստեղծիչ ու բեղմնաւոր հանձար մը կը փայլի . և ինչպէս որ ողբերգութեանց համար ըսինք՝ ասոնց մէջ ալ բնաւորութեց նկարագրութիւնը շատ լաւ կ'ընէ : Բնոյն պակասութիւններուն սովորականը՝ կանոններու զարտուղութիւնն է . խաղին ազնուութեանն ալ այնչափ նայած չերևար : Ուրիշ քանի մը քերթութիւններ ալ շինած ունի Շէքսպիր , ու խել մը մանր մունր ոտանաւորներ , որոնք ողբերգութեանցը յարգը չունին :

Ի՞նչք ուղեւորով ընթերցողաց ճաշակ մը տալ աս մեծահանձար քերթողին ու ճոյն ու բռնած կերպին՝ լաւ կը սեպենք իրեն : Յուլիոս Սեսար ողբերգութեւ , որն որ իրեն շատ անուանինքէն է՝ ամբողջ մէկ հաստուած մը հաւատարիմ թարգմանութեամբ օրագրիս մէջ ուրիշ անգամ հրատարակելու :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՏՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպայի տօնավաճառներուն վրայ գիտելիք :

ՈՐՈՇԱԿԻ չենք կրնար ըսել թէ տօնավաճառին սկիզբը երբ եղած է . այսչափ միայն ստոյգ գիտենք որ կալուածական կառավարութեան ատեն սկըսած է . որովհետեւ նոյն ատեն ամէն Պարսն անձին շահուն համար իր փոքրիկ տէրութեան կամ իր քաղքին մէջ տարին քանի մը օր որոշած էր , որ ժողովուրդը կրնար ան օրերը վաճառներ ու առուտուր ընել : Բայց պարոններէն ու մանք աւելի խելքով մտածելով ան օրերուն տրուած հարկերը շատ թեթեւցուցին ժողովրդեան վրայէն . որով բնականապէս ժողովուրդը աւելի բազմութեամբ սկսաւ ժողովուրդ : Ասպաւորներն ու կայսերը ալ աս բանիս օգուտներն ու շահը տեսնելով՝ իրենք ալ անոնցմէ օրինակ առին , ու նոյն վախճանով սկսան իրենց մեծատարած տէրութեան մէջ քանի մը քաղաք որոշել՝ շատ ազատութիւններ ու առանձնաշնորհութիւններ ալ տալով : Բնանկ որ եղաւ տէրութեան ամէն կողմէն հոն կը վազէին վաճառականներն ու գնողները ու ասանկով տօնավաճառներն սկսան և կամաց կամաց շատ ծաղկեցան անանկ որ երկրի մը վաճառականութեանը հիմը սեպուեցան . որովհետեւ վաճառականութիւնը ուրիշ միջոց մը չունէր զարգանալու ու տարածուելու :

Բայց քանի որ քաղաքականութիւնն ու ճարտարութիւնը առաջ գնաց ու վաճառականութեան շատ ազատութիւններ տրուեցան , քանի որ բիւրաւոր ճամբաներով տէրութիւնները իրարու հետ սկսան հաղորդակցիլ , տօնավաճառներն ալ ինկան , անանկ որ հիմա կուան ատենս Նւրոպայի ամենէն ծաղկեալ ազգաց մէջ կամ գրեթէ բոլորովին վերցուած են տօնավաճառները կի՞ գոնէ միջին դարու պայծառութիւնը չու-

նին . բայց դարձեալ դեռ քանի մը կան որ շատ անուանի են : Երկրէն ընդհանրապէս տօներու հետ կապուած են , ու ատենօք եկեղեցիներու մօտ հրապարակներու մէջ կը կատարուէին , ու տեղ տեղ ալ ինչուան գերեզմաննոցներու վրայ . բայց ընդհանրապէս հիմա նոյն տեղերը չեն ըներ . հապա իրենց խանութներն ու վրանները քաղքին մեծ հրապարակին մէջ կը շինեն շատ հանդէսներով ու տեսակ տեսակ սովորութիւններով : Սենք հիմա կը դնենք հոս գլխաւորապէս ունեցած տօնավաճառներն ու անոնց վերաբերեալ գիտելիքները :

Ինկիլթէնայի մէջ նոր տօնավաճառ մը հաստատելու համար՝ թագաւորէն մասնաւոր հրովարտակ տրուելէն առաջ կը քննուի թէ արդեօք ուրիշ առաջուց մէ հաստատուած տօնավաճառի մը արգելք ունի . անոր համար հրովարտակը միշտ աս պայմանը կ'ունենայ՝ որ նոր տօնավաճառը ամենեւին փնաս մը պիտի չբերէ ուրիշ տօնավաճառներու և ոչ ալ որ և իցէ վաճառքի . անանկ որ եթէ ժամանակաւ տեսնուի թէ թագաւորին և կամ հպատակներէն մէկուն փնաս կայ՝ կրնայ խափանուիլ : Հրովարտակին մէջ թէ որ տօնավաճառին տեղն ուրոշուած ըլլայ ալ չկրնար փոխուիլ . բայց թէ որ չէ՝ հրովարտակ առնողներուն ձեռքն է ուղած տեղերնին որոշելու : Տօնավաճառին սահմանեալ ատենը անցնելէն վերջը՝ ով որ բան կը ծախէ՝ ծախածին կրկին գինը պիտի տուժէ . և թէ որ խարդախութեան տարակոյս մը ծնանի՝ առուտուրը չգորեր : Երկրէն տօնավաճառին հետ ատենան մ'ալ կար, որ առուտուր ընողներուն կռիւները կ'որոշէր : Ենգղիոյ մէջ համեմատութիւն շատ աւելի տօնավաճառ կայ քան թէ Լատուիայի ուրիշ տեղերու մէջ , ու գլխաւորներն ասոնք են : Պրիսթըլի երկու տօնավաճառները , որոնց մէկը մարտին ու մէկան ալ սեպտեմբերի կ'ըլլայ . Լքզէթերինը անասնոց , ձիերու ու այլ և այլ տեսակ վաճառներու համար . Բէյհիլինը , որ ոչխարներու ու

խոյերու տօնավաճառի կողմանէ առաջինն է : Լքսուիլի երկու տօնավաճառները , որոնց առջինը օգոստոսի մէջ կ'ըլլայ գառանց համար , երկրորդն ալ սեպտեմբերի մէջ կողիի ու պանիրի համար . Բլաթօքինը , որ հոկտեմբերի մէջ է ու պանրոյ մեծ վաճառականութիւն կ'ընէ . Հորնքէսդըլինը՝ որ Ենգղիոյ ձիերու տօնավաճառներուն մէջ գլխաւորն է , ուր ինչուան հիւսիսային Լմերիկայէն ալ կուգան . Հաուտէն՝ Լորքի կոմսութեան քաղաքներէն մէկըն ալ , մեծ տօնավաճառ ունի նոյն կոմսութեան որսի ձիերուն համար , որ շատ յարգ ունին :

Սկոտիոյ տօնավաճառաց մէջ գլխաւորն է Ֆալքիլքինը , որ խոյերու ու արջառներու վաճառք ունի : Իսկ Լալանտայի մէջ անուանին է Պէլլինէսլտէինը , որ հոկտեմբերի մէջ է ու տարին 80 — 90,000 ոչխար կը բերուի հոն . 10,000 ալ արջառ :

Գերմանիոյ իրեք տօնավաճառները ոչ միայն Գերմանիոյ , այլ և բոլոր Լատուիայի տօնավաճառ կրնան ըսուիլ . վասն զի ամէն կողմանէ հոն կը թափին ու օտար ժողովուրդներ իրարու հետ առուտուր կ'ընեն : Երկրէն Ֆրանքֆորթ 'ի վերայ Սթէի և Ֆրանքֆորթ 'ի վերայ ()տէրի քաղաքներուն ու Լիբսիայի մէջ կ'ըլլան : Լիբսիա երկու տօնավաճառ ունի . մէկը Օատկի , մէկան ալ սուրբ Սիբայէլի : Օատկինը նոր տպուած գրքերու կողմանէ շատ երևելի է . ինչուան 4,000 կ'ըլլէ նոր գրոց թիւը : Բայց ոչինչ ընդհատ ուրիշ ամէն տեսակ բանի վաճառականութիւն կ'ըլլայ աս տօնավաճառիս մէջ . որովհետեւ ինչուան Պարսկաստանէն ու Տաճկաստանէն ալ վաճառականներ կուգան հոն : Գլխաւոր վաճառքներն են ժամացոյց , Գաղղիոյ ապակեղէններ , պղնձէ գործուածներ , չուխայ , բրդէ , բամբակէ ու մետաքսէ հիւսուածներ , Գաղղիոյ շալեր , կտաններ , ասղնէ , գործք , կանանց յարդէ գլխարկներ , ոսկերչութեան գործուածներ , Սաքսոնիայի յախճապակի ու գլխարկ , երկա-

Թի , պղնձի վաճառքներ , կաշի , մորթ , սեկ Ուսաստանի , բուրդ և այլն :

Իսկ սուրբ Սիբայէլի տօնավաճառին մէջի ծախուած չուխայի պուրակները 70 — 80,000¹ կ'երկեն . երբեմն ինչուան 120,000² ալ : Բնէն անգամ տօնավաճառներու եկող բազմութիւնը ընդհանրապէս 35,000³ կը հասնի : — Սէկալ երկու Ֆրանքֆորթներուն տօնավաճառներն ալ ոչինչ ընդհատ երևելի են : ()տէրի վրայի Ֆրանքֆորթ քաղաքին տօնավաճառի եկող վաճառականաց՝ Բրուսսիոյ տէրութիւնը աւելն ազատութիւն տուած է :

Վերմանիոյ ու Բրուսսիոյ մէկալ երկրորդական տօնավաճառները ասոնք են . Պրեմայի , Վոլոնիայի , Թորեվերիի , Սակոնցայի , Պրունսուիքի , Պերլինի , Սփրեմպերկի , Շուէյնիցի , Պրինկի , Պրեսլաւիայի , Շթէթթինի , Սակտէպուրկի , Վէծնիկսպերկի , ()Ֆֆէնպախի , Վասսէլի և Շթուկարտի տօնավաճառները :

Իտալիա ալ բազմութիւն են տօնավաճառները . բայց ամենէն հռչակաւորն է Սինկալիայինը , ուր որ Լարուպայի ամէն ծաղկեալ ազգաց վաճառականները կը ժողովուին : Բայ տօնավաճառը յուլիսի 14^{ին} կը սկսի , ու ըստ կանոնի ինչուան նոյն ամսուն վերջը պիտի երթայ . բայց սովորաբար հինգ վեց օր ալ վրան կ'աւելցնեն : ()տարաց բերած վաճառներուն գլխաւորներն են բամբակէ ու բրդէ դիպակներ , ասղնեգործք , ոսկի արծաթ ու մետաքսէ ժապաւէն , երկաթի , պղնձի վաճառքներ , ոսկերչութեան գործուածներ , համեմունք , զտած շաքար , աղած ձուկ և այլն : Իսկ գնածներնուն գլխաւորներն են չմանած , մանած կամ հիւսած մետաքս , ձէթ , չոր պտուղներ , պանիր , պաղլէղ , սոդա , ծծումբ , սեկ : — Պէնէվէնթոյի , Սալերնոյի , Ֆոճճիայի , Պերկամոյի , Բատուայի , Պուցանոյի . Բլեքսանդրիոյ , Ֆինէրոյի , Սալոնայի ու Բէճճիոյի տօնավաճառներն ալ ըստ բաւականին անուանի են :

Ուսաստանի մէջ ալ թէպէտ չեն

պակսիր տօնավաճառք , բայց անուանիները երկուք են , մանաւանդ առջինը որ է Վիթնի-Լովկորոտի տօնավաճառը , որ վեց շաբթէն ինչուան երկու ամիս կ'երթայ . ու հոն եկած վաճառքները ինչուան 200,000,000 ուսպլի կը հասնին : Վաղքին բնակիչները որ 17,000 են , տօնավաճառին միջոցը 120 , երբեմն ալ ինչուան 150,000¹ չափ կը բազմանան . հայ , չին , պարսիկ , չերքէզ , թաթար , ու բուլղար վաճառականներ շատ կը յաճախեն . թող եւրոպացի վաճառականները , Լարկորոտի Վիաչայինն է , որ դեկտեմբերի մէջ կ'ըլլայ , ու Չինու և Ուսաստանի վաճառականութիւն մեծ մասը հոն կը կատարուի : Ուսաց բերած վաճառքներն են մուշտակ , խոյերու ու գառնուկներու մորթ , Ուսաստանի ու Վերմանիոյ չուխայ , Ուսաստանի կաշի , հաստ կտաւ , բրդէ դիպակ , անասուն , ու գլխաւորապէս ոսկի ու արծաթ : Իսկ Չինեթէն աւաճնին են թէյ , խամկամբանած մետաքս , 'անի' , յախճապակի , շաքար վանի² , խաշնդեղ³ , մուշկ և այլն :

Իրաւունք ունին զարմանալու հոս ընթերցողք՝ որ Վաղղիոյ պէս աշխարհքի մը մէջ տօնավաճառները ամենաքիչ են ու չարժէր ալ որ յիշատակուին : Նարտարութեան անհամեմատ յաւաքադիմութիւն է ասոր պատճառը . որովհետեւ Վաղղիոյ ամէն մէկ քաղաքը հանապազորդեան տօնավաճառի մը մէջ է : Բնկէց է որ հոնտեղի շատ տօնավաճառները բոլորովին ընկան , ինչպէս են Շամփանի տօնավաճառը , Փարիզի մէջի սուրբ Լաւրենտիոսինը ու Սէն-Տրնիի Լանտի ըսուած տօնավաճառը . ոմանք ալ շատ խեղճցան , ինչպէս են Պոքերի , Լիպրէյի , Վանի ու Շալոն-սիւր-Սարնի տօնավաճառները :

Բայպէս նաև հորանտա ամենեւին

¹ 'անի'ն բամբակէ կտաւ մի է . հնդկաստանցիք ու եւրոպացիք կը ջանան նմանցընել աս կտաւին . իսկ անունը Չինու 'անի'ն քաղաքին անունէն առնուած է , ուր որ 'ի սկզբան կը շինուէր

² ՏՃ . 'նէոդէ'ն շէքէրի :

³ ՏՃ . Բալէնք :

տօնավաճառ չկայ . ուր մէկալ կողմանէ ճարտարութիւնն և վաճառականութիւնը շատ բարձր աստիճանի մէջ են :

Բոնք են ահա Եւրոպայի տօնավաճառները . անցնինք հիմա արեւելեաններուն . բայց ասոնք անհամեմատ աւելի սակաւաւոր ըլլալէն՝ յիշելու ալ արժանի չեն , բայց 'ի երկու տօնավաճառներէն , որ Ս'էքքէ և Հնդկաստանի Հուրտուար քաղաքը կ'ըլլան՝ գացող ուխտաւորաց բնակութե ատեն : Հուրտուարի տօնավաճառին համար եւրոպացի ականատես արժանահաւատ անձինք կը վկայեն թէ 200 կամ 300,000 մարդիկ կու գան հոն . բայց ասիկայ համեմատութեամբ շատ քիչ բան է՝ ամէն մէկ տասուերկու տարւոյն եկողներուն հետ . որովհետեւ ան տարին՝ մասնաւորապէս սրբազան կը սեպեն . աս եկողներուն թիւը միլիոն ու կէսի , երբեմն ալ ինչուան երկու միլիոնի ալ կ'ելլէ , որոնք Հնդկաստանի ամէն կողմէն ու հիւսիսային Բրիտան ուխտի կամ վաճառականութեան կու գան : Բնահամար բազմութիւն ձիոց , եղջերաւոր կենդանիներու և ուղտուց կու գայ հոն . իսկ պարսիկները չոր պտուղ , շալ ու դեղորայք կը բերեն : Եկողներն հընդկաստանցոցմէ կը գնեն բամբակէ զիպակ , լեղակ՝ , շաքար , համեմունք՝ , և ուրիշ աս տեսակ հոն տեղի բերքերը : Բայց աղէկ որ աս տօնավաճառին վրայ Բնագիւղի կառավարութիւնը կը հսկէ ու ամենայն բարեկարգութեամբ ընել կու տայ . որովհետեւ առաջուց աս տօնավաճառը միշտ խառնակութիւններով ու սպանութեամբ կը լմննար :

Իսկ Բմերիկայի գալով Փորթուպէլ լոյի ու Ս'էրա-Վրուզի հոչակաւոր տօնավաճառները հիմա բոլորովին երեսէ ձգուած են . Բլանայինն ալ առջինէն շատ ինկած է :

Եւրոպայի հիմակուան ծաղկեալ ազգաց մէջ տօնավաճառներուն երեսէ ձգուիլը վերը ցուցնելէն ետքը՝ յայտ-

նի կը տեսնենք ուրեմն որ ասկէ վերջն ալ որչափ որ ճարտարութիւնը առաջ երթայ , այնչափ տօնավաճառներն ալ պիտի նուազին : Ս'անաւանդ որ եթէ Վերմանիոյ տէրութիւններն ու Ռուսաստան փոխանակ նոր նոր տօնավաճառներ հաստատելու ու անոնց ընդարձակութիւն և մեծամեծ ազատութիւններ տալու՝ ջանքերնին ճարտարութեան յառաջագիմելուն վրայ թափեն , որովօտար ազգաց երթ և եկները կտրին , ան ատեն անտարակոյս բոլորովին կը դադրին ու կը մոռցուին տօնավաճառները :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴԵՊԻ

Նորահնար մեքենայ մը :

ԲՆՅԵԱՂ տարուան օգոստոս ամսուն մէջ համառօտ տեղեկութիւն մը դրեր՝ էինք Երիբսըն անունով շուէտացի մը հնարած ջերմաշարժ մեքենային վրայ . հիմա այլ և այլ օրագիրներու մէջ կը կարդանք՝ որ այդ գիւտը երթալով յառաջանալու վրայ է , և շատ աւելի օգտակար կը ճանցուի քան թէ շոգէշարժ մեքենայները . Բմերիկայի օրագիրները շատ մեծամեծ դուլիստներ կու տան , ըսելով թէ Երիբսըն իր գիւտովը Ուոթ ու Ֆուլթըն ճարտարները դերազանցեց . արդէն այս պիտի ջերմաշարժ մեքենայներով քալող նաւ մը՝ Եր Երբի ծոցին մէջ , անհամար բազմութեան առջև ամենայն յաջողութեամբ իր առջի փորձերն ըրաւ . և տեսնուեցաւ որ աս մեքենայներուն ուժը շոգէշարժ մեքենայից կրկինն է . վառելի նիւթին ծախքն ալ 80 առ % (հարիւրին ութսուն) կը պակսի . որով ճամբորդի և վաճառքի նաւաւարձերն ալ նոյն համեմատութեամբ կը պակսին . ամիսի համար շատ տեղ չկորսուիր նաւուն մէջ , արագութիւնն ալ անոր համեմատ . զոր օրինակ՝ Եր Երբէն ինչուան հալը կամ Երկրփուլ շոգէնաւով 15

1 ՏՃ . ՉԻԼԻ :

2 ՏՃ . ՊԵԿԵ :